

Fuster assagista

Per Josep Iborra

Iborra, Josep (1995) "Fuster assagista", L'Averany, núm. 4, p. 3-6.

En primer lloc voldria recordar el fet que l'assaig, com a gènere literari modern té els orígens històrics en el Renaixement, i el model paradigmàtic en l'obra de Montaigne que porta, precisament, el títol d' *Assaigs*. Aquesta obra es pot considerar com un genial subproducte d'un corrent de la literatura greco-llatina representat per Plutarc, Sèneca, Ciceró, etc, que també podríem anomenar "assagístic". Ara bé, l'origen i desenvolupament de l'assaig modern no va lligat solament als seus precedents clàssics, sino a una sèrie de factors històrics d'abast revolucionari: la mateixa recuperació de la cultura de l'Antiguitat clàssica, el descobriment d'un nou món, el descobriment i l'aplicació per part de Galileu del mètode científic, que combinava la raó i l'experiència; l'aparició del protestantisme que reivindicava la llibertat de consciència; les revolucions polítiques, econòmiques i socials de l'Edat Moderna, que marquen l'ascens de la burgesia com a classe dirigent, i també la constitució i difusió dels seus ideals individualistes i liberals....

Aquestes revolucions i els canvis que comportaven accentuaven cada vegada més l'orientació crítica i alliberadora, individualista i humanista, que donà origen a l'assaig. Amb el temps, ho farà de diferents formes i anirà ampliant i multiplicant els temes, o radicalizant-ne la dimensió crítica.

Ara bé, el que hi trobarem sempre, d'una manera o altra és, per una banda la voluntat d'ajustar l'especulació als criteris racionals del lliure examen no hipotecats per principis *doctrinals*, i, per altra, el propòsit d'expressar d'una manera exacta i alhora brillant, els moviments de la seua enquesta o de la seua recerca, cosa que obligava

l'assagista a abandonar els llenguatges *escolàstics* i a adoptar un llenguatge comú, però treballat d'acord amb les exigències literàries i les de la seua pròpia personalitat. Es a dir, se sentien obligats a valorar la forma, l'estil, perquè hi veien tant una operació d'autoformació com un vehicle de comunicació amb els lectors.

Aquest tipus d'assaig té els cant de cigne en la primera part del segle XX, quan arriba a ser un gènere tan important com la novel·la. Els assagistes d'aquest temps s'ocupen ja -eren nous temes i problemes per a l'assaig- de la problemàtica de la decadència de la cultura occidental, de les noves possibilitats que en tots els ordres de la vida humana començaven a fer-se visibles i que van començar a realitzar-se acceleradament a partir dels anys cinquanta.

Però és precisament a partir d'aquests últims anys quan l'assaig entra en crisi, a causa de la fabulosa expansió dels coneiximents científics i tecnològics i del desenvolupament de les ciències humanes o socials, que recorren sovint, quan poden, als mètodes experimentals de les ciències naturals i als llenguatges de la lògica i la matemàtica modernes. La recerca s'imposa com una necessitat creixent que, de més a més, sol fer-se en equip -l'individu, sol, no compta amb els recursos necessaris- i dins d'institucions acadèmiques -la Universitat sobretot- o de grans empreses, per tal de desenvolupar programes propis o en col.laboració.

Tot aquest treball de recerca ha desplaçat l'assaig tradicional del seu lloc i ha comportat el monopoli de la monografia, d'investigació o difusió, perquè també hem de comptar amb les necessitats massives de divulgació i d'ensenyament. Aquest monopoli, però, de la "monografia" - un terme

per a entendre'ns- no comporta l'eclipsi total de l'assaig clàssic, però dóna lloc a l'aparició d'una tercera possibilitat: una nova forma d'entendre l'assaig. L'assagista, avui, es troba generalment adscrit a especulacions que graviten en el camp de les ciències humanes i de la filosofia, que avui, en molts casos, hi té les seues arrels o s'hi confon. Pensem, per exemple, per citar el nom d'alguns iniciadors del gènere, en Walter Benjamin, Adorno, Marcuse, From, Levi-Strauss, etc.

L'assagista n'adopta problemes, mètodes i llenguatges, cosa que el diferencia de l'assagista clàssic, que utilitzava el llenguatge comú culte -el de la *república de les lletres*, diríem- i es movia en el camp de les opinions personals, generals i provisionals. Això explica que l'assagista actual -el nou assagista- no pugui tenir ja un estil, o que l'estil no hi tinga la dimensió essencial que tenia abans. El seu llenguatge el fabrica a partir del gallinè de les ciències humanes. Inevitablement tria el d'una escola o altra i per això podem parlar d'un estil escolàstic, ja siga estructuralista, fenomenològic, psicoanalític, etc. De fet els seus productes -generalment d'origen acadèmic- alimenten el que podríem anomenar l'alta o mitjana cultura de masses.

L'obra de Joan Fuster es troba situada no en aquest tipus d'assaig actual, escolàstic -subproducte de la filosofia inspirada en les ciències humanes-, ni menys encara en l'apartat de la monografia, -les *monografies* de Fuster són també assaigs- sinó en l'assaig clàssic, del qual és un representant paradigmàtic per la fidelitat a allò que en constitueix l'essència, és a dir, l'esperit crític i personal.

En una plana de la seua obra, Fuster afirma en un incís -sembla un aforisme- que contra la raó no es pot estar. No es tracta, però, d'una simple opinió -una més- del seu repertori. Perquè aquesta afirmació defineix la inclinació radical de la seua naturalesa que es fa patent en els seus assaigs. Perquè tota l'obra de Fuster constitueix una permanent operació racionalista i, més concretament, una contínua temptativa per

fer evident a propòsit de qualsevol tema que "contra la raó no es pot estar". Fuster quan assaja el que tracta de fer és això: un discurs mobilitzat i orientat per aquesta convicció. Les seues reflexions són una forma de posar-se en marxa contra l'irracionalisme, un intent permanent d'eixir ell mateix d'una posició en la qual "no es pot estar". Aquesta actitud és, per tant l'eix central de l'assaig fusterià ja que l'origina i el constitueix. Si "contra la raó no es pot estar", aleshores escriure serà una operació destinada precisament a l'aplicació personal i sistemàtica d'aquest principi: examina, argumenta, verifica, dubta, no dimiteix de la posició racionalista en la qual vol *estar*. En realitat ell mateix ha definit des de diferents perspectives què és l'assaig tradicional -el que comença pròpiament i modernament amb Montaigne- quan ha parlat del seu propi treball com a escriptor. Repassem-les tenint en compte el que acabe de dir.

Un primer aspecte ens el dóna ja en el títol d'un dels seus llibres, *Examen de consciència*. Aquest *examen*, però, no s'ha d'entendre com una forma de confessar-se, o com una manera de fer literatura més o menys íntima. Quan Fuster s'examina ho fa bàsicament, diu, "a partir d'un tema qualsevol, no importa quin, trivial o solemne, fugaç o permanent". En definitiva, tracta d'adoptar l'actitud de Montaigne -"que sais-je?"- i la de Descartes, el dubte metòdic o, per dir-ho en paraules del mateix Fuster, "la suspicàcia sistemàtica". Per això diu: "per a mi escriure constitueix una operació d'autoexamen: de revisar-me les idees, els entusiasmes, els recels, els interessos, les accions". El dogmatisme doncs, o fins i tot l'esperit del sistema que generalment caracteritza l'assaig actual que he anomenat *escolàstic* resulten incompatibles amb l'examen de consciència fusterià i, per tant, amb l'esperit crític de l'assaig tradicional.

El que acabe de recordar vol dir -i això ens porta al segon punt de mira- que l'assaig, a diferència de la novel·la o d'un poema, no és, no pot ser, una obra acabada, sinó un intent, una temptativa, és a dir, un

assaig en el sentit de 'provatura', -o de posar i posar-se a prova-. Essencialment inacabat, provisional i interí, l'assaig "no acaba mai: en si es redueix al pur procés de buscar, d'esbrinar, de fer hipòtesis o desfer-ne. El resultat final, quan n'hi ha, no pretén presentar-se amb el menor èmfasi definitori ni assertiu".

Un tercer aspecte de l'assaig fusterià -una variant més, complementària de les altres que estem repassant- és considerar-lo com una *enquesta*, o com una indagació -possible- cosa que l'aparta de la dissertació o de la construcció de qualsevol sistema d'idees. "Parlant en puritat -diu- l'assaig no és mai *sobre*, sinó *cap a* un tema". El discurs fusterià en tant que és una indagació o una enquesta, entre altres més possibles, implica aquest *cap a* i, per tant, està animat per un *moviment* que el caracteritza inconfusiblement. L'escriptura fusteriana avança, sempre, dialècticament -és un diàleg amb ell mateix i amb el lector-, oscil·lant, interrogant-se, posant-se objeccions, reconsiderant el que acaba de dir, introduint precisions, apuntant hipòtesis...

La quarta manera de comprendre el platejament fusterià de l'assaig apunta a la seua forma i funció. L'assaig, ha escrit Fuster, "és literatura d'idees o no és". Els dos termes que el defineixen són essencials perquè es troben lligats l'un a l'altre en una mateixa operació: l'assagista manipula *idees*, però només ho pot fer manipulant *paraules*. Aquesta necessitat de manipular paraules situa l'assagista en l'òrbita de la *literatura*.

Des del punt de mira de la forma literària, l'assaig fusterià és multiforme: la gamma va des de l'aforisme al llibre articulat, passant per l'article o l'apunt del diari. Així i tot, les diferents variants responen en l'assagista, en Fuster, a una mateixa actitud o són resultat d'una mateixa operació: la voluntat de comprendre, d'examinar un fet o un problema.

Per això i en tant que l'assaig és una enquesta en la qual Fuster s'examina la consciència que té d'un tema qualsevol, la forma literària que més s'hi ajusta és la del

diari. Un *diari*, però, entés no com un instrument de confessió, sinó de recerca.

És clar que el *diari* és sols una part de l'obra de Fuster. Ha utilitzat altres *formes* com l'article del periòdic, el llibre d'assaigs, la monografia històrica, l'aforisme, l'estudi literari, el discurs *cívic*... Tota aquesta producció, però, ens remet, en última instància, al seu *journal*, del qual conserva, en el fons, la *forma*: la d'un *examen* personal tal com l'he tractat de caracteritzar. I així, podem passar de l'aforisme -una microforma- a l'assaig, a l'article, o a la monografia, sense a penes solució de continuïtat: sense que tinguem la impressió d'haver sortit completament del seu *diari*, del seu obrador.

Examinaré ara la concepció que té Fuster de l'assaig com a *literatura d'idees*, pel costat de les *idees*. Va ser Eugeni d'Ors qui va donar la fórmula justa per a definir l'assagista, quan es va autoqualificar ell mateix d'"especialista en idees generals".

Fuster fa seua aquesta *paradoxa*: "Un *assagista* ha d'arriscar-se a ser això. El seu lloc en la *república de les lletres* -en la societat- només es justifica per la voluntat d'agitar idees, i *idees generals*. Que com més *generals* seràn, més vàlid en serà el saldo".

L'assagista, l'*escrivent*, ha d'agitar idees, ha de parlar dels problemes de cada dia, del seu temps i de la societat: ha de reflexionar sobre tot això i, a més, s'ha de fer llegir, ha d'aconseguir que els lectors s'interessin i *s'examinen* amb ell d'alguna manera.

Ha baixat així a la plaça pública i ha hagut de prendre partit amb més o menys apassionament, dubtant entre les diferents alternatives o prenent clarament posicions... Pel que fa a aquest nou paper, Fuster s'ha remuntat també al passat, per trobar-hi un altre *patró*, Erasme, oscil·lant entre les diferents opcions que tenia al davant per tal de mantenir-s'hi lliure, independent.

L'assagista ha hagut d'ampliar i aprofundir l'examen de la seua situació històrica concreta i de les seues responsabilitats socials. Des d'aquest punt de mira Fuster ens dóna una nova definició

de l'assaig així situat: "és -diu- una *opinió* històricament circumscrita, que vol participar en el moviment de la *història* i que hi té el seu lloc modest".

Fuster ha practicat aquesta fórmula en tota la seua obra. Ho ha fet, però, i ho fa en un moment en què l'assaig ha començat a ser una altra cosa, en què, realment, ha deixat de ser ja *assaig* tal com ha estat entès tradicionalment o, almenys, tal com s'ha manifestat en els primers cinquanta anys d'aquest segle. Fuster, però, com a assagista s'ha posat al costat dels clàssics del gènere - Montaigne, Voltaire, Diderot...- i ha circulat entre els grans assagistes del XX, Gide i Alain, Valéry i Jules Renard, Russell i Huxley, T. Mann i Elliot, Ortega i Unamuno, Maragall i d'Ors, Orwell i Trilling...

Tota una nòmina brillant de noms, en la qual figura el de Fuster com un dels últims que s'hi ha inscrit, tot situant-se entre els assagistes de la corda racionalista i escèptica, entre els qui diuen, de tant en tant, "el meu Montaigne", enfront dels qui diuen "el meu Pascal".

"L'alegre família dels assagistes" -és una ironia seua- ha començat, però, ha de ser menys *alegre* i menys una *família*. Si ha entrat en una fase de dissolució, no és perquè abans fos monolítica -de fet en la història de l'assaig clàssic hi ha diferents formes de practicar-lo- sinó perquè ha quedat desplaçat per altres plantejaments. El punt d'inflexió, o de ruptura, s'ha produït, crec, pels anys cinquanta. Amb Sartre, amb Camus, o amb el primer Barthes, per citar uns noms francesos ben significatius. Després, el que ha vingut després, ha entrat en unes vies que l'han separat cada vegada més de l'assaig com a *reducte humanístic d'opinió*.

En la mesura que Fuster no participa d'aquesta desviació de l'assaig podríem dir, amb Castellet, que Fuster és "un intel·lectual certament anacrònic en la nostra època" perquè "pertany a l'estirp dels vells moralistes... dels lliurepensadors".

